

Az i. világháború, a nemzeti összeomlás és a forradalmak (1914-1919)

A XX. század elejére Európában két nagyhatalmi csoportosulás jött létre, az un. antant- és a központi hatalmak, melyek felkészültek a világ újrafelosztásáért megvívandó háborúra.

Ausztria-Magyarország a Németország vezette központi hatalmak második legerősebb tagja volt. A feszült nemzetközi helyzetbe Gavriilo Princip szerb terrorista diák pisztolygolyói kioltották Szarajevóban 1914. jún. 28-án Ferenc Ferdinándnak, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösének és feleségének az életét.

Egész Magyarországon rossz volt a termés 1913-ban, egyéb baljós jelek (üstökös, villámcsapás, sáskajárás stb.) is mutatták már a népi gondolkodás szerint a századfordulón az idők rosszra fordulását. A megelőző évtizedben több százezer ember kényszerült a Kárpát-medencéből a tengeren túlra kivándorolni, mert hazájában magának és családjának nem talált megélhetést.

A Monarchia trónörököse meggyilkolásának a szálai Szerbiába vezettek, egészen az államocska vezetőihez. Szerbia visszautasította a Monarchia követeléseit a nyomozás érdekében, ezért 1914. júl. 28-án a Monarchia követe Belgrádban átnyújtotta a hadüzenetet Németország álláspontjának megfelelően. Tisza István, Magyarország miniszterelnöke a háborút a végsőkig ellenezte.

Csömörről az I. világháborúba 250 katona vonult be, ezek közül hősi halált halt 31, akik 24 hadiözvegyet és 6 hadiárvt hagytak maguk után.

Csömör népe – mint minden más község is -, amelyik azonban nem vált hadterületté, megszenvedte a háború terhét az emberáldozatokon felül. Ez elsősorban az élelmiszerellátásban mutatkozott. Az ország tartalékai kimerülőben voltak, teherbírása csökkenően már a második háborús év során. Természetesen a mezőgazdasági jellegű települések jobban viselték a megpróbáltatásokat, az élelem mennyiségének és minőségének a csökkenése ezekben később mutatkozott. Ilyen volt Csömör is, sőt a nagygazdák – mint látni fogjuk – addig soha nem látott vagyonosodás útjára léptek.

Az első jelek közé tartozott, hogy a községbe érkező állami lisztre panaszok érkeztek az asszonyok részéről, ezért vizsgálat céljából azt beküldték az Országos Chémiai Intézethez. A válasz szerint „emberi fogyasztásra alkalmasnak találták”. A képviselőtestület 1915. okt. 31-én tárgyalta ezt.

Erre az időre már fogyóban voltak a tehenek és elfogyott a tej. A képviselőtestület, hivatkozva a csömöri tekintélyes számú kecskére (1911-ben 34 volt!), nemesítés céljából egy kecskebak beszerzését határozta el 1915. nov. 29-én. A tejínség enyhítésére tett lépések azonban nem hozták meg a várt eredményt, annál is inkább, mert a háború tovább folytatódott.

A község népének egészségi állapota, az alultápláltság miatt is, elhanyagoltan volt, félt volt, hogy járványok ütnek ki. A képviselőtestület 1915. dec. 27-én fogadta el az Országos Magyar Vöröskereszt Egyesület ajánlatát, hogy Csömörön fiókot létesítsen.

A háborút viselő ország békében élő községeiben olyan mértékben szaporodtak fel a közigazgatási munkák, hogy aki tehetett menekült az egyébként is áldatlan közigazgatási területről. Csömörön a két községi rendőri állás közül egy megüresedett, de jelentkező nem akadt a betöltésére 1916. febr. 9-én. Ugyanekkor a kisbíró felmondta a szolgálatot, mert a hagyományos „körül dobolást” a faluban már fizikailag sem lehetett elvégezni a község megnagyobbodása, illetve a dobolni valók megszorodása következtében. Hertzl Edéné, községi szülész nő pedig kétségbe esve panaszolta anyagi helyzetét és

Az elközelgő 1916-os tavasz egyenesen riasztotta Csömör népét, ami addig sosem fordult elő, hiszen annyira kifogytak az emberi munkaerőből és az igavonó állatokból. A képviselőtestület 1916. febr. 9-én foglalkozott először 30 orosz hadifogoly igényléséről, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkákban foglalkoztassák őket.

A képviselőtestület 1916. márc. 10-én újra tárgyalta az orosz hadi foglyok munkába állításának az ügyét. Ekkor bejelentették, hogy a „szőlőhegy község” is igényel belőlük.

Mindezen bajok még súlyosbodtak is a román hadsereg hitszegő módon való erdélyi betörése következtében. Ferdinánd román király 1916. aug. 26-án még biztosította a központi hatalmak bukaresti követeit arról, hogy Románia mindenáron fenntartja addigi semlegességét. Augusztus 27-én este azonban a román hadsereg több hágón keresztül betört a katonailag védtelen Erdélybe, melyből a minden rendű és rangú és nemzetiségű (olykor még román is!) lakosság menekülése azonnal elkezdődött. Az erdélyi hadifogolytáborokból még az oroszok is Magyarország belseje felé vették az utat, mintsem hogy román kezekbe kerüljenek.

Erdély ellenség támadta részét többszázezer menekült hagyta el vasúton, országúton, vízi úton stb. Augusztusban a magyar kormány mindent megtett, hogy ezeket elhelyezze az ország közepén megfelelő körülmények között.

A nagyszabeni (szept. 26-29.) és a brassói (okt. 7-9.) csatában a magyar honvédség, az osztrák és német csapatok megsemmisítő vereséget mértek a románokra. A központi hatalmak 1916. decemberére elfoglalták Románia nagyobb részét. Az erdélyi menekültek visszatérhettek feldúlt, lerombolt és kifosztott falvaikba, otthonaikba.

Az erdélyi nemzettestvéreink elhelyezése a Duna-Tisza közén nagy gondot és nagy megterhelést jelentett a háborúban már elszegényedett népek. Csömör képviselőtestülete is megküzdött ezekkel a gondokkal.

Az I. világháború csömöri hősi halottai

Antalics József

Bacskó Pál

Bagyánszki János

Bátovszki György id.

Bátovszki György

Bosánszki István

Csernák Mihály

Dernovics József

Dobróczy József

Dobróczy István

Duhony János

Erdélyi István

Fiedler János

Fervágner János

Ganyecz András

Gerhát István

Gubek István

Gubek Pál

Gulyás József

Gutyán József

Gutyán János id.

Gutyán János

Háromsitz István

Holovics István id.

Holovics István

Horváth Pál

Jagyugya János

Kadók István

Kiss György

Kiss Jenő

Komjatyán József

Kovács István

Krizsán István id.

Krizsán István

Krizsán János

Lefánti János

Lesták István

Magát György

Mandur János

Michel Pál

Németh László

Obrovics József

Orsanyi Mihály

Paulovics János

Pásztor Mihály

Quitt Géza

Racskó János

Racskó Pál

Reichenbach Mátyás

Rell Mihály

Sebeszta Károly

Sleisz István

Svirzsovics Pál

Szirotek Mátyás

Szrogh István

Tagai István

Tóth Mihály

Tupi István

Ubrankovics János

Ursprunger József

Varga István

Varga Pál

Veres János

Vereszkí György

Veszeli István id.

Veszeli István

Vékony János

Vilhelm István

Vince Ede

Zavadil Emil

Zsíros István

-

Csernák József

Spreitzer József

Misik Mihály

Grázel Ferenc

Krizsán Mihály

Klacsán Pál

Lesták György

Vlaha Mátyás

Orgonás János

Vékony Mihály

Speidler József

Hasenfratz Pál

Vencel András

IV. Károly már nem tartózkodott Magyarországon, 1918. okt. 27-én Gödöllőről Bécsbe sietett. A forradalom hírére Zita királyné okt. 31-én szintén elhagyta Gödöllőt a Szada-Verese gyház-Órszentmiklós-Vác-Rátót stb. útvonalon Bécsbe menekült gyermekeivel.

Ahogy az forradalmi időben lenni szokott a régi közigazgatási szervezet ellehetetlenült, felbomlott, ellene fordult a népharag. Csömörön 1918. nov. 6-án Nemzetőrség alakult 55 taggal és 3 tiszttel, de a létszámot 135 főre akarták emelni. Ezekben a napokban alakult meg az első munkástanács gyári munkásokból és a harctérről hazatért katonákból. Első dolga volt, hogy lemondatta az előljáróságot és a képviselőtestületet.

A gödöllői járás főszolgabírója 1918. dec. 14-én jelentést készített a járásból elmenekült jegyzőkről, ezek sorában említi Csömöréről Orosz Imre jegyző elmenekülését. Egy 1919. jan. 10-én kelt nyilvántartás szerint a csömöri segédjegyző állása is megüresedett.

Az ezeréves magyar községbírói szervezet szétzilálása, leváltása következtében olyan erkölcsi süllyedés indult el a községekben, melyre nézve nem rendelkezünk párhuzammal a magyar történelemből. A közkerölcs, a közbiztonság romlása napokon belül látványos volt. Súlyosbította a helyzetet az egyházellenes, végső soron ateista (istentagadó) propaganda elindulása és kibontakozása.

Már 1918. novemberétől idegen hadseregek (szerb, román, cseh) támadtak rá Magyarországra, hogy felosszák a területét, illetve hogy a védőszárnyai alatt a nemzeti lét küszöbére elérkezett nemzetiségek megalkossák saját államaikat magyar területekkel is gyarapodva (Csehszlovákia, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság). A nyugati hatalmak által is támogatott fiók imperializmusok a Balkánon az egyre nagyobb konc reményében hódították meg Magyarország egyes területeit. A Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus forradalom saját alkalmatlansága és a külföldi diplomácia következtében teljesen kormányképtelenné vált. Ebben az időben, 1919. márc. 21-én a budapesti

Gyűjtőfogházban tartott kommunista és szocialista vezetők megbeszélése után puccsszerűen magukhoz ragadták a magyar állam irányítását kihasználva a néptömeg jogos elégedetlenségét és nagyrészt túlzó követeléseit.

Az un. tanácsköztársaság első napjaiban újabb tanácsai (szovjet) szervek alakultak a falvakban, a városokban, melyek azután alulról építkezve létrehozták járási, megyei és országos szerveiket is. Nem tudjuk napra pontosan, hogy mikor alakult meg Csömörön az újabb munkástanács, valószínűleg hogy több napba tellett, amíg a testület összeállt.

Minden esetre 1919. márc. 30-án (vasárnap) a csömöri munkás- és földműves-szegények tanácsa jegyzőkönyvvel vette át a hatalmat az előző tanácstól.

A csömöri munkástanácsnak is legfőbb tevékenysége az államvezetés központjából a járási tanácson keresztül érkezett utasítások, parancsok végrehajtása volt. A gödöllői járási direktórium 1919. máj. 11-én lórekvirálást rendelt el Csömörré máj. 13-ra. Megindult a Vörös Hadseregbe való toborzás, kényszertoborzás is. A csömöri direktórium 1919. jún. 10-én lehetőleg szombati napra kérte a toborzó bizottság kiszállását előzetes értesítés mellett.

A legégetőbb kérdés Csömör népe számára természetesen a földkérdés volt. A XX. század elejére itt is nagyon sok család vesztette el kevés földjét is, bár gyáripárban el tudott helyezkedni, de leike mélyen a családi parasztgazdaságban való éles volt számára az egyedül elfogadható életforma. Az 1919. év legelején Csömörön is létrehozták a helyi birtokrendező és termelést biztosító bizottságot, melynek tagsága a módosabb gazdák közül került ki. Elsősorban maguk között osztottak földet, a falu legmódosabb gazdájának a fia is kapott földet. A parlagföldek és a Lukács-féle birtokhoz tartozó 26,5 kataszteri hold hereföld kiosztása után még nagyon sok szegényparaszt maradt föld nélkül, pedig volt még 50 hold szántatlan föld, mely kiosztható lett volna művelésre.

A föld nélkül maradt csömöri parasztok panaszára vizsgálat indult, mely mindezt megállapította. Önálló családi mezőgazdasági üzemek létrehozása volt tehát a cél Csömörön is. Ezért nem tartjuk valószínűnek Bucsilla politikai megbízott jelentésében azt az állítást, hogy Csömör parasztsága szövetkezetet szeretett volna alakítani. Bucsilla 1919. júl. 5-17-ig tartózkodott a faluban.

Közben folyt a sorozás a Vörös Hadseregbe, Csömörön 1919. jún. 28-án tervezték. Nincs adatunk arra nézve, hogy milyen eredménnyel. A gödöllői járás intéző bizottsága elfogató parancsot adott ki 1919. jún. 28-án Vörös Jenő kadett növendék ellen, aki a Ludovikából megszökött. A parancs szerint Csömörön bujkált a vasúti kanyar mögötti villában, mely az apjái volt. Budapesten a Ludovika katonai akadémia növendékeinek kommunista ellenes felkelése 1919. jún. 24-én robbant ki. Ha leverték is a vörösök, ebben az időben a toborzás nem járhatott nagy eredménnyel.

A fékevesztett állami beavatkozás, melyet a nép csak kommunizálásnak nevezett és rablást és fosztogatást értett rajta, tovább folyt. Az un. Forradalmi Kormányzótanács 1919. ápr. 27-én elrendelte „a saját szükségleten felüli élelmiszerek beszolgáltatását”. Alkoholelles Tanács felállítását rendelte el ápr. 29-én, az un. Népgazdasági Tanács elrendelte a szarvasmarha-beszolgáltatást 1919. máj. 27-én. Mindezek tetejébe szigorú szesztilalmat rendeltek el, amelynek fogadtatásáról a Csömörre kiküldött megyei politikai megbízott azt jelentette: „a földmunkások minden második szavukban bort kérnek”.

Budapest élelmezése ilyen körülmények között rendkívül alacsony színvonalúvá vált. A kényszertoborzott, terményeitől megfosztott, zaklatott parasztság mindenhol ellenállt, különösen a főváros piaci környékén, így Rákoscsabán is. A Vörös Újság 1919. máj. 23-án arról írt, hogy a budapesti közellátási körzetet 1919. júl. 1-től még tovább kiterjesztik, többek között Csömörre is. Ez a falvak számára nem jelentett mást, mint további és még szigorúbb rekvirálásokat.

Júliusban Csömör község direktórium a gödöllői járásba kiküldött politikai megbízott és a járási mérnök útján vagonvételben ajánlott fel építkezésre alkalmas deszkát kizárólag zsír, szalonna, vaj, tojás és baromfi fejében. Csömörön is az éhezés első jelei mutatkoztak, illetve a kizárólagos termény és termékcsere működött, mert a hivatalos pénzt már senki sem fogadta el.

Persze, hogy Bucsilla jelentésében „ellenforradalmi” jelenségekről írt, melyeket Csömörön tapasztalt volna és javasolta 30 tagú Vörös Őrségnek a felállítását helyben. Vagyis a terror bevezetését, melytől minden baj megoldását remélte maga az egész un. tanácsköztársaság, a kommunisták egész gyülekezete.

Az említett körzeti mérnök Ditter Ferenc volt, akinek működési területe Kis-, Nagytarcsa, Mogyoród, Csömör, Cinkota, Mátyásföld és Rákosszentmihály volt.

Csömörön 1919. júl. 22. valamilyen népgyűlésre került sor, ahol tettelegesséig fajult a vita, ez is nyilván „ellenforradalmi” cselekménynek minősült.

Május 1-e óta az imperialista román királyi hadsereg a Tisza vonalán állt. Egy kimutatás szerint a Vörös Hadsereg váci 2. zászlóaljának gödöllői százada, isaszegi szakaszának 8. rajába 17 vörös katona tartozott, akiket Isaszegnek és Csömörnek kellett kiállítania. Nem ismerünk dokumentumot arra nézve, hogy ez a katonaállítás megvalósult volna.

A román hadsereg támadása 1919. júl. 24-én indult meg a Tisza vonalában végig, júl. 29-én megkezdődött a Vörös Hadsereg felbomlása, szétzülése. Augusztus 3-án egy román hadsereg Isaszegen keresztül elfoglalta Gödöllőt és onnan fordult rá a

Augusztus 3-án Csömörön a régi főjegyző és a községi bíró a volt direktórium tagok jelenlétében zárta le az összes naplókat és számolta meg a közpénzeket. Vagyis szolid polgári keretek között visszavette a községi közigazgatást, a község feletti hatalmat.

A tanácsköztársaság idején közszereplést vállalt csömöriek közül 20 személyt tartóztattak le és a pestvidéki ügyészségen meg is indították ellenük az eljárást.

Decsy József gödöllői főszolgabíró 1919. aug. 27-én körrendeletet küldött a járásba a Gödöllőn állomásozó román katonaság ételmezése tárgyában. Csömör községnek a kivetést 1919. szept. 6-18-ig kellett teljesíteni. Ez naponta: 150 db. tojás, 80 liter tej, 10 kg. hagyma, 100 kg. krumpli, 10 kg. zöldség, 5 kg. zöldpaprika, 20 kg. uborka, 50 kg. paradicsom. A község megrakott szekereinek minden reggel 8 órára be kellett érnie a gödöllői községhez. Ellenkező esetben kilátásba helyezték, hogy a román katonaság maga hajtja be ételmezését Csömörön.

Nehéz elképzelnünk, hogy az un. tanácsköztársaság által élelmiszereitől megfosztott csömöriek ezt hogyan tudták teljesíteni.

A közbiztonság, ha lehet még tovább romlott. Ennek megakadályozására és a kommunisták üldözésére Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék is Katonai Karhatalmi Alakulatokat szerveztek, 1919. okt. 6-án a csömöri alakulatban 20-an szolgáltak.

A Vörös Hadsereg felbomlása után a vidéken összefogdosták a hadsereg-gazdátlaná vált lovait, Csömörön összesen 19 darabot, és ezeket az őszi munkák elvégzése céljából kiosztották a leginkább rászoruló gazdáknak. „A vörös lovaknak” nevezett állatokra azonban a szerveződő Nemzeti hadsereg és a Karhatalmi Alakulatok is igényt tartottak. Megszerzésük érdekében zaklatták a községi elöljáróságokat, akik védték gazdatársaik érdekeit amennyire lehetséges volt.

A csömöri főjegyző parancsra jelentette 1919. okt. 23-án, hogy a 19 lóból egy elhullott, négyet elvitt a hadsereg, valószínűleg a román. Csömörnek okt. 25-ig 300 liter jó bort is be kellett szolgáltatnia a román hadikórház számára, mely Gödöllőn a Grassalkovich kórházban működött. Nem teljesítették a kivetést a csömöriek, mert a gödöllői főszolgabíró 1919. okt. 23-án felszólította az elöljáróságot, hogy még aznap teljesítse.

Közeledett azonban a román iga alóli felszabadulás, 1919. nov. 12-13-án a román hadsereg megkezdte a kivonulást a Duna-Tisza közről. Nyomában a Horthy Miklós fővezérége alatt álló Nemzeti Hadsereg birtokba vette a kiürített területeket. A Nemzeti Hadsereg 1919. nov. 15-16-án érte el kelet felé a Sári-Magló-d-Aszód vonalat, melyen belül fekszik Csömör.

A váci börtönbe összesen 400 politikai foglyot tartottak fogva 1919. november-decemberében. A gödöllői járásból összesen 336 személyt ítéltek el forradalmak alatti cselekményekért. Ezek természetesen nem kerültek mind a váci börtönbe. Egy 1919. nov. 24-i jelentés szerint Csömörről nyolc elítélt volt Vácott, közöttük Gosztonyi Gyula, 41 éves, csömöri lakos, kántor-tanító.